

festiwal
muzyki dawnej
early music
festival
12—18.04.22

MIS
FERIA
PAS
CHA
LIA

kbf: PLAY
KRAKOW

Ulecieć ku wieczności. III Symfonia „Symfonia pieśni żałosnych” Henryka Mikołaja Góreckiego. Scenariusz lekcji dla uczniów pierwszej klasy szkoły ponadpodstawowej

Niniejszy konspekt lekcji języka polskiego jest przeznaczony dla uczniów klasy pierwszej szkoły średniej. Proponowany scenariusz realizuje treści zawarte w podstawie programowej. Uczniowie mają okazję porównać średniowieczne dzieło ze współczesnym, porozmawiają na temat potrzeby skupienia i duchowego rozwoju współczesnych ludzi, przyjrzą się motywowi cierpienia.

Autorką scenariusza jest Agnieszka Hliwa – nauczycielka języka polskiego w Szkole Podstawowej Kolegium Europejskiego przy Międzynarodowym Centrum Edukacyjnym w Krakowie, trenerka oświaty, coach i edukator. Współpracuje również z Centrum Edukacji Obywatelskiej oraz prowadzi blog poświęcony sztuce i literaturze: *Z obrazem w tle – sztuczki ze sztuką i językiem*. Przez wiele lat prowadziła warsztaty teatralne dla młodzieży.

Temat: Ulecieć ku wieczności. III Symfonia „Symfonia pieśni żałosnych” Henryka Mikołaja Góreckiego

Przygotowanie: Agnieszka Hliwa

Etap edukacyjny: szkoła średnia, klasa I

Przedmiot: język polski

Przewidziany czas trwania zajęć: 2 lekcje (nauczyciel może zrealizować jedną lekcję opartą tylko na pierwszej części symfonii – fragmencie *Lamentu świętokrzyskiego*)

Cele lekcji dla ucznia:

- porównuje współczesne dzieło muzyczne ze średniowiecznym tekstem
- poddaje refleksji swój osobisty rozwój duchowy i potrzebę samorealizacji

Kryteria sukcesu dla ucznia:

- wie, czym jest pascha, misterium paschalne
- zna średniowieczny utwór o tematyce maryjnej
- rozpoznaje cechy gatunkowe planktu
- wie, czym jest motyw *Stabat Mater Dolorosa*
- zauważa nawiązania współczesnego twórcy do sztuki średniowiecza
- poznaje i poddaje refleksji twórczość Henryka Mikołaja Góreckiego

Metody kształcenia: dyskusja, metoda problemowa, refleksja, metoda ekspresji twórczej połączona z przeżyciem

Materiały dydaktyczne:

- nagranie audio III Symfonii „Symfonii pieśni żałosnych” op. 36 Henryka Mikołaja Góreckiego
- reprodukcja wybranego dzieła plastycznego (lub dzieł) realizującego motyw *Stabat Mater Dolorosa*
- utwory literackie – *Lament świętokrzyski*

Środki dydaktyczne:

- tablica
- odtwarzacz audio oraz/lub dostęp do Internetu

Teksty kultury:

1. *Lament świętokrzyski*
2. Henryk Mikołaj Górecki, *III Symfonia „Symfonia pieśni żałosnych”* – fragmenty
Kompozycję można odtworzyć z płyty lub wykorzystać nagrania dostępne na portalu YouTube, np. nagranie [w wykonaniu Zofii Kilanowicz i Narodowej Orkiestry Symfonicznej Polskiego Radia w Katowicach pod dyktando Antoniego Wita](#).
(13'40" – *Lament świętokrzyski*, 30'15" – napis „Pałace” *cela nr 3 ściana nr 3*, 38'30" – fragment pieśni ludowej z opolskiego)

Tok lekcji:

1. Uczniowie czytają *Lament świętokrzyski*. Nauczyciel prosi o scharakteryzowanie Matki Boskiej. Wszystkie cechy należy zapisać na tablicy.
Cechy: np. ludzka, cierpiąca, zrozpaczona, rozżalona, strapiona, bezradna.
2. Nauczyciel podaje uczniom cechy planktu i tłumaczy, czym jest motyw *Stabat Mater Dolorosa*. Uczniowie wskazują cechy gatunkowe *Lamentu świętokrzyskiego*, wymieniają adresatów utworu, opisują emocje podmiotu lirycznego. Tworzą krótką notatkę w zeszycie.

Plankt (łac. *planctus* – narzekanie, płacz, lamentacja) – utwór łączący opłakiwanie z zachęceniem odbiorców do współuczestnictwa w cierpieniu.

***Stabat Mater Dolorosa* (Stała Matka Boleściwa)** – utwór z XIII wieku nawiązujący do opłakującej swojego syna matki stojącej pod krzyżem, potem motyw wykorzystywany w sztuce o tej samej tematyce.

Sugestia: warto, by nauczyciel pokazał uczniom realizację tego motywu w malarstwie.

3. Uczniowie słuchają fragmentu pierwszej części symfonii opartej na ludowej pieśni kurpiowskiej i fragmencie *Lamentu świętokrzyskiego*. Uczniowie odszukują wykorzystany przez Góreckiego fragment planktu i zastanawiają się, dlaczego kompozytor skupił się właśnie na tych słowach. Najpełniejsze propozycje nauczyciel zapisuje na tablicy.
4. Uczniowie tworzą zbiór cech muzyki Góreckiego w wysłuchanym utworze. Należy zwrócić uwagę na ogromny ładunek ekspresji uzyskany minimalnymi środkami wyrazu, prostotę, powtarzającą się melodię, modlitewną głębię, żarliwość, medytacyjny charakter utworu, istotę kanonu. Nauczyciel czyta uczniom fragment recenzji

z wykonania symfonii na Festiwalu Warszawska Jesień w 1977 roku. Autorem tekstu jest Zygmunt Mycielski, kompozytor i krytyk muzyczny (załącznik 1).

5. Uczniowie samodzielnie oceniają dokonanie Góreckiego. Rozpoczynając zdanie od słów: „według mnie...”, „moim zdaniem...” itp., zapisują swoje refleksje na temat odpowiedniości muzyki kompozytora do słów średniowiecznej pieśni. W kilku zdaniach uzasadniają swoją opinię. Łączą własne spostrzeżenia z charakterem muzyki i wykorzystanym w symfonii fragmentem *Lamentu świętokrzyskiego*.
6. Uczniowie otrzymują teksty wszystkich trzech części symfonii (załącznik 2). Słuchają fragmentów dwóch pozostałych części. Pierwsza z nich (druga w kolejności) jest krótką pieśnią lamentacyjną do słów widniejących na ścianie więziennej w Zakopanem z czasów II wojny światowej. W części trzeciej wykorzystana została pieśń ludowa nawiązująca w treści do powstań śląskich. Nauczyciel czyta uczniom krótki opis symfonii stworzony przez samego Henryka Mikołaja Góreckiego (załącznik 3).
7. Uczniowie (samodzielnie) piszą notatkę w zeszycie na temat wszystkich trzech tekstów, skupiają się na podobieństwach. Formułują wniosek interpretacyjny, uwzględniając wykorzystanie przez Góreckiego trzech tekstów pochodzących z różnych okresów. We wniosku powinny znaleźć się następujące treści: kompozytor ukazuje trzy rodzaje bólu zawieszone w nieskończoności, cierpieniu od zawsze towarzyszą te same emocje, zmieniają się ludzie, nie cierpienie.
8. Nauczyciel wprowadza terminy: pascha i misteria paschalne. Stawia pytanie o obecność cierpienia w świecie, o jego sens. Uczniowie poddają refleksji myśl dotyczącą pojęcia „przejście”. Szukają różnych, metaforycznych, symbolicznych znaczeń tego słowa, również pozareligijnych. Można je rozpisać w postaci mapy mentalnej.

Pascha – inaczej Wielkanoc, święto chrześcijańskie, słowo znaczy „przejście” i wyraża zwycięstwo Chrystusa nad grzechem i śmiercią; nazwa pochodzi od święta żydowskiego i oznacza również noc poprzedzającą wyjście Izraelitów z Egiptu. Jest to też nazwa potrawy wielkanocnej.

Misteria paschalne – obrzędy dotyczące tajemnicy męki, śmierci i zmartwychwstania Jezusa Chrystusa.

9. Uczniowie próbują samodzielnie, sami dla siebie, odpowiedzieć na pytania:
  - czy rozwój zawsze wiąże się z przejściem?
  - czy przejście musi się wiązać z cierpieniem?
  - czy cierpienie jest konieczne, by doświadczyć poznania siebie, świata?

- czy cierpienie jest do czegoś potrzebne w naszym życiu?

Chętne osoby mogą zaprezentować swoje spostrzeżenia na forum klasy.

10. Podsumowanie. Każdy uczeń kończy jedno wybrane lub kilka zdań:

- Na tej lekcji najważniejsze dla mnie było...
- Na tej lekcji nauczyłam/em się...
- Na tej lekcji zrozumiałam/em...
- Na tej lekcji zaskoczyło mnie...

Zadanie domowe:

Uczniowie piszą krótką pracę na wybrany temat:

1. Moje wrażenia po wysłuchaniu *III Symfonii* Henryka Mikołaja Góreckiego.
2. Czy rozumienie i przeżywanie cierpienia zmienia się na przestrzeni wieków?
3. Czego może nauczyć współczesnego człowieka rozumienie misterium „przejścia”?

Załącznik 1

Zygmunt Mycielski, *Muzyka we wrześniu II*

Zaczynam od tej „Symfonii pieśni żałosnych”, bo dużo się o niej mówi, mówi się dużo o Góreckim i jego twórczości, i nie od dzisiaj korci mnie, tak jak korci bariera, której nie umiemy przeskoczyć.

Dzieło sztuki jest przedmiotem, który albo przyjmujemy, którego używamy, uznajemy za piękny i potrzebny, albo jest czymś, na co nie możemy albo nie umiemy się zgodzić. W tym sensie przyjmuję, że mogą istnieć „arcydzieła obiektywne”, których wartości nie kwestionuję, bo są one jakby wzorem gatunku czy stylu – „ale ja tego nie lubię”. Mogą też być dzieła mniej wzorowe i czyste – stylistycznie? fakturalnie? – których wyraz czy uroda na mnie działają i wracam do nich, bo jest tam coś, co pozwala mi na ciągłe odkrywanie wzruszenia, na ustawiczne zdziwienie, które nazywamy podziwem, nie zaskoczeniem.

Po warszawskim wykonaniu tej symfonii miałem ochotę zatelegrafować do Góreckiego: „przekonałeś mnie”. Nie zrobiłem tego, bo nie miałem jego adresu w Katowicach.

(...)

Już w pierwszej części Symfonii Góreckiego wszystko jest ogromne. Sześć wierszy starego Lamentu świętokrzyskiego wtopione jest – Stefania Woytowicz cudownie je śpiewała! – w ogromny łuk: narastające od basów, przez altówki i skrzypce *divisi*, wolne, coraz wyżej, crescendo, zrealizowane wspaniale na kilku powtarzających się nutach rysunku i akordów, żeby powrócić do basów *pianissimo*. Wytrzymać to formalnie, przez blisko pół godziny – czapki z głów, moi panowie. Nie chodzi tu tylko o konsekwencję – jest to piekielnie wzruszające, gdy zdecydujemy się wskoczyć do tej wody, gdy przestaniemy myśleć i tylko słuchamy. Minimum – i jeszcze mniej: żadnego ornamentu. Nuty są gołe, jak je Pan Bóg stworzył – całe, półnuty, ćwiartki i trochę pojedynczo wiązanych. A powtarzając, narasta, niby jakaś geometria, (...) a wszystko jest inne. Inny świat.

Druga i trzecia część „Symfonii pieśni żałosnych” jest budowana podobnie. W drugiej kilka ornamentalnych szczegółów, „dla ożywienia”.

(...)

Wszystkie trzy części są wyrazowo jednorodne, wszystkie są wolne i wszystkie kwestie muzyczne są dopowiadane do końca. Górecki już jest taki: nie pozostawia nam miejsca na domysł, imaginację słuchacza, gdy może on sobie snuć coś, czego nie ma w partyturze.

W jego ościnowym systemie użyte są sąsiadujące ze sobą nuty, przeważnie diatoniczne stopnie. Kogo to nie znuży, tego zachwyci – uległem temu, wzruszyłem się bardzo – wskoczyłem do tej wody, do tego – stworzonego przez Góreckiego – świata. W przeciwnym razie widziałbym tu tylko dłużyzny i ekonomię graniczącą z ubóstwem, przy jednorodności graniczącej z monotonią.

Zygmunt Mycielski, *Muzyka we wrześniu II*, za: Beata Bolesławska-Lewandowska, *Z teki Zygmunta Mycielskiego (1)*.
O Henryku Mikołaju Góreckim, „Ruch Muzyczny” 22/2020, <https://ruchmuzyczny.pl/article/553> [dostęp: 20.02.2022]

Załącznik 2

Symfonia pieśni żałosnych – teksty

I

Synku miły i wybrany,
Rozdziel z matką swoje rany,
A wszakom cię, synku miły, w swem sercu nosiła,
A takżej tobie wiernie służyła.
Przemów k matce, bych się ucieszyła,
Bo już jidziesz ode mnie, moja nadziejo miła.

Lament świętokrzyski z Pieśni łysogórskich (druga połowa XV w.)

II

Mamo, nie płacz, nie.
Niebios Przeczysta Królowo,
Ty zawsze wspieraj mnie.
Zdrować Mario, Łaskiś Pełna.

*Zakopane „Pałace” cela nr 3 ściana nr 3
Błazusiakówna Helena Wanda lat 18 siedzi od 25 IX 44*

III

Kajze mi się podział
mój synocek miły?
Pewnie go w powstaniu
złe wrogi zabili.
Wy niedobrzy ludzie,
dla Boga świętego
cemuście zabili
synocka mojego?

Fragment pieśni ludowej z Opolskiego

Załącznik 3

(...) *Symfonia* składa się z trzech pieśni. Pierwsza – najdłuższa (ok. 27 minut) – to ścisły kanon przerwany inwokacją sopranu. W temacie kanonu wykorzystałem fragment pieśni kurpiowskiej ze zbiorów ks. Władysława Skierkowskiego. Pieśń druga – najkrótsza – jest rodzajem lamentacji o prostej budowie ABABC. W pieśni trzeciej zastosowałem wariacyjne opracowanie autentycznej melodii ludowej z Opolskiego, ze zbiorów Adolfa Dygacza. *Symfonię* dedykowałem mojej żonie. Czas trwania około 55 minut.

(komentarz kompozytora zamieszczony w książce programowej Festiwalu „Warszawska Jesień” 1977)